

afgørende en biskops teologiske indsigt og varetagelse af sit embede kan blive for en hel landsdels kirkeliv i en vanskelig tid. C.C. Jessen har hermed ydet et fint bidrag til sønderjysk historie og dansk kirkehistorie.

Liselotte Malmgart

Mads Peter Karlsen og Lars Sandbeck (red.):

Religionskritik efter Guds død. København: Forlaget Anis 2009. 198 s. Kr. 249.

Tiden byder på mange akademiske antologier og i den senere tid også en del, der i teologisk og humanistisk regi omhandler religionskritik. Det er der grund til, ikke mindst som modvægt til den scientistiske eller naturalistiske religionskritik, der nærmest lyder som en tordenrøst fra navne som Dawkins, Dennett og Hitchens. Denne bog lægger sit lod i modvægtens tjeneste og gør det med en vis pondus. Habermas hævder, at en stigende polarisering mellem religionsfjendsk naturalisme og religiøs fundamentalisme synes at gøre sig gældende. Da polariseringer hælder mere mod polemik end mod frugtbare erkendelser, må man hilse denne bog velkommen. Den forsøger at rydde en sti for en anden form for religionskritik, nemlig religionskritik som en traditions nødvendige og fortløbende selvopgør. Den scientistiske religionskritik mangler en forståelse af det traditionskompleks, den kritiserer, og har derfor svært ved at indse, hvordan den i vis forstand er med til at videreføre det i maskeret udgave. Også en apologetisk traditionalisme gør sig sagen for nem ved at se bort fra en reflekteret religionskritik og værges sig derfor mod at forstå den historie, den er en del af. Denne bog udmærker sig ved at befinde sig i nutidens øje med sans for traditionens historiske korpus.

Lars Sandbeck peger med den schweiziske religionssociolog Jacob Taubes på et tragisk og eskatologisk menneske- og verdenssyn, der fra kristendommen vokser over i naturvidenskaben. Det tragiske gør sig gældende i kulturpessimistiske træk ved Freud og Marx, mens det eskatologiske, der også findes hos Marx, præger positivismens kulturoptimisme. En lignende dobbeltthed ses allerede reflekteret i kontroversen mellem Augustin og Pelagius, og Sandbecks pointe er, at det synes at være Pelagius' 'syndfrie' optimisme, der i dag står til at gå af med sejren. Desværre kunne det se ud, som om det sker i form af en videnskabeliggjort livsforståelse, der blot erstatter gamle illusioner med nye, som den ikke selv kan se i øjnene.

Arne Grøn fremstiller på en yderst tankevækkende måde Feuerbachs projektionstese, der jo siger, at al religion er en projektion af menneskelige egenskaber. Grøn læser en tilsyneladende uerkendt dialektik frem i tesen: Hvis religion nemlig ikke er andet end menneskelig projektion, betyder det, at mennesket i religionen har parkeret noget af sig selv i noget andet end sig selv. Grøn hævder nu, at den emancipatoriske religionskritik utilsigtet gentager det religiøse skema ved 'at forlægge det forkerte andetsteds' (nemlig i

religionen som fejltagelse) og dermed ekskluderer menneskelige egenskaber, der ikke passer med den frigjorte menneskeopfattelse (jf. s. 71). Jeg forstår Grøns grundpointe således, at enhver religionskritik à la Feuerbach *risikerer* at smide barnet ud med badevandet og dermed ikke har vundet nogen egentlig erkendelsesgevinst. Hvis dette er rigtig forstået, så er jeg enig. Imidlertid ved jeg ikke rigtig, om jeg kan følge den måde, hvorpå Grøn driver ontologi på religionskritikkens vegne ved at tilskrive den en opfattelse af mennesket som et projicerende *væsen*. Hvis det kunne tænkes (om ikke nødvendigvis af Feuerbach selv), at det blot var kontingente og historiske samfundsforhold, som havde udløst projektionen, ville det vel rent faktisk ændre billedet af den emancipatoriske kritiks implikationer.

Ulrik Houllind Rasmussen fremstiller Blumenbergs teori om en fortløbende kulturel ombesætning af religiøse temaer som en form for 'erindringsteologi', og det synes at give god mening. Blumenbergs udlægning af myten om uddrivelsen fra Edens have omtales, dog uden at den uforblommede hellenisering Blumenberg her lægger for dagen, kommenteres, men det er måske bare mig, der synes, at det ville have været oplagt. Lars Qvortrup bringer Peter Sloterdijks provokerende afvisning af abrahamismen i spil over for den teologiske traditions trinitariske tænkning. Qvortrup viser således, hvordan Sloterdijk afskriver monoteismens et- og toværtdilogik til fordel for en flerværdilogik, som imidlertid ikke forekommer så uforenelig med en kristen tradition, som Sloterdijk selv vil hævde. Mads Peter Karlsen beretter om den forbindelse, Michel Foucault så mellem en kristen bekendelsespraksis og en moderne psykoanalyse, og påviser på en kvalificeret måde, hvorledes Foucaults genealogiske blik kan åbne vores øjne for en underbelyst sammenhæng mellem religionens og videnskabens autoritetsfigurer eller 'vilje til viden', som det hedder hos Foucault selv. Antologiens teologiske slutakkord anslås gennem Jonas Adelin Jørgensens fremstilling af den dialektiske teologi som religionskritik i åbenbaringsbegrebets tjeneste; en rose (hvis ikke en tidsel), der virkelig klæder buketten.

En traditionsbevidst religionskritik har mange facetter og problemstillinger, der må udelades i en bog som denne. Det er dog imponerende, hvor meget de 195 letforståelige sider faktisk dækker, og målet, at nå hinsides en forfladiget religionsdebat, må absolut siges at være nået. Man kunne måske have ønsket sig en større redaktionel intervention, fx gennem tilføjelsen af et indeks eller endnu bedre: krydshenvisninger (mellem de forskellige omtaler af psykoanalysen og marxismen eller det sjove sammenfald mellem 'ikke-andet' i Grøns og i Cusanus' betydning for blot at nævne nogle få eksempler), men det får være. Forbindelsen mellem artiklerne er til at få øje på alligevel, og bogen kan anbefales varmt til undervisningsbrug eller den almindeligt dannede læser.

Lars Albinus